

AN EMPIRICAL INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN MIGRATION AND HUMAN CAPITAL: A PANEL DATA ANALYSIS FOR SELECTED DEVELOPED COUNTRIES

Ayşe ERYER*

Ahmet Yılmaz ATA**

*Dr. Bağımsız Araştırmacı, ayse_zabun@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6556-1605>

**Prof. Dr. Gaziantep Üniversitesi, yilmazata75@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5928-8801>

Received Date:05.02.2026

Accepted Date:04.05.2026

Copyright © 2026 Ayşe ERYER, Ahmet Yılmaz ATA. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

This study analyses the effects of health and education expenditures and economic growth on international migration over the 2000-2021 period for the sample of developed countries that receive the highest number of migrants. Using panel data analysis, the effects of these three variables on migration mobility are found to be positive and statistically significant. According to the findings, a 1% increase in health expenditures leads to a 0.39% increase in the international migration rate, while a 1% increase in education expenditures increases this rate by 0.65%. Similarly, a 1% increase in economic growth increases the migration rate by 0.31%. In addition, while the effect of the population over the age of 65, which is used as an independent variable, on migration is not found to be statistically significant, it is revealed that the increase in the proportion of young population has a significant effect on migration. Based on these findings, it can be suggested that developed countries receiving immigrants should strengthen their health and education infrastructure, expand economic opportunities, and develop inclusive policies targeting young people in order to attract and integrate young and skilled immigrants into their societies.

Keywords: International Migration, Human Capital, Economic Growth

JEL-Classification: F22, I18, I22, O11

GÖÇ VE BEŞERİ SERMAYE İLİŞKİSİNİN AMPİRİK OLARAK İNCELENMESİ: SEÇİLMİŞ GELİŞMİŞ ÜLKELERE YÖNELİK PANEL VERİ ANALİZİ

ÖZET

Bu çalışma, sağlık ve eğitim harcamaları ile ekonomik büyümenin uluslararası göç üzerindeki etkilerini en çok göç alan gelişmiş ülkeler örneği üzerinden 2000-2021 dönemi kapsamında incelemektedir. Panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada, söz konusu üç değişkenin göç hareketliliği üzerindeki etkileri pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bulgulara göre, sağlık harcamalarındaki %1'lik bir artış uluslararası göç oranında yaklaşık %0.39'luk bir yükselişe yol açarken, eğitim harcamalarındaki %1'lik artış bu oranı %0.65 oranında artırmaktadır. Benzer şekilde, ekonomik büyümedeki %1'lik artış da göç oranını %0.31 oranında yükseltmektedir. Bununla birlikte, bağımsız değişken olarak kullanılan 65 yaş üzeri nüfusun göç üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmazken, genç nüfus oranındaki artışın göçü anlamlı düzeyde etkilediği ortaya konmuştur. Bu bulgular doğrultusunda, göç alan gelişmiş ülkelerin, genç ve nitelikli göçmenleri çekmek ve topluma entegre etmek amacıyla sağlık ve eğitim altyapılarını güçlendirmeleri, ekonomik fırsatları yaygınlaştırmaları ve genç nüfusa yönelik kapsayıcı politikalar geliştirmeleri önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Beşeri Sermaye, Ekonomik Büyüme

JEL-Sınıflaması: F22, I18, I22, O11

1. GİRİŞ

Genel anlamda insanların bulundukları yerden ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel nedenlerden dolayı başka bir yere hareket etmeleri diye tanımlanan göç olgusu, insanlık tarihinde önemli bir yere sahiptir.. Göç, ülke sınırları içerisinde veya sınırları dışarısında, yaşanan yerin olumsuz koşullarını terk etmek ya da gidilecek yerin avantajlarından yararlanmak amacıyla yapılan bir yer değiştirme hareketi olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle, göçmenlerin gittikleri yerlerin ekonomik ve sosyal açıdan ileri düzeyde olması, daha iyi bir hayat beklentisinin göstergesidir. Bir bölge/coğrafya ne kadar refah içindeyse, o kadar fazla göçmeni kendine çekme kapasitesine sahiptir (IOM, 2024). Dolayısıyla ülkelerin başta ekonomik gelişmişlik düzeyleri, sağlık hizmetlerinin gelişmiş olması, eğitim ve diğer imkanların gelişmiş olması daha fazla göçmeni kendi bölgelerine çekme imkanı sağlamaktadır.

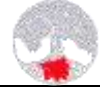
Göç, oldukça karmaşık ve değişken bir süreci oluşturmaktadır. Alan yazında göç hareketlerini açıklayabilecek tek ve kapsamlı bir kuram yeterli görülmemektedir. Bu noktada farklı kavramlar ve varsayımlar kullanılarak çeşitli kuramsal modeller geliştirilerek, göç olgusu açıklanmaya çalışılmaktadır. Göç olgusu ile ortaya konulan görüş ve kuramlar, genellikle; göç edilen yerin uzaklığı/mesafesi, göç edilen yerde kalınan süre-mekan, göç edilen yerin sosyo-ekonomik koşulları, göç edilen yerdeki akrabalık ilişkileri ve sosyal ağlar, göç edenlerin kişisel özellikleri ve statüleri, göç edenlerin etnik kimlikleri, göç edenlerin cinsiyeti gibi birçok unsurlardan yola çıkarak oluşturulmaktadır.

Yoğun göç hareketlerini daha iyi kavrayabilmek amacıyla ortaya konan kuramlardan biri itici ve çekici unsurlar kuramıdır. İtme-Çekme Kuramı, 1966 yılında Everett Lee'nin 'Göç Teorisi' adlı makalesine dayanmaktadır Lee'nin göç teorisinde göçlerin karakteristik özelliklerini şu dört madde ile sıralanmıştır:

- Yaşanılan yer ile alakalı etmenler,
- Gidilmesi düşünülen yer ile alakalı etmenler,
- Karşılaşılan engeller,
- Kişisel etmenlerdir (Lee, 1966:50).

Bu teorinin temel varsayımı, göç sürecinin belirli itici (göçe zorlayan) ve çekici (göçe teşvik eden) etkenler tarafından şekillendiğidir. İtici ve çekici faktörler yaklaşımı, bireylerin yaşadıkları ülkeden ayrılımlarına yol açan nedenleri ve belirli bir hedef ülkeyi tercih etmelerine etki eden dinamikleri ele alır. Bu unsurlar, insanları başka bir bölgeye göç etmeye yönlendiren etkiler olup; ekonomik, sosyal, siyasal ya da çevresel durumları içerebilir (Khalid ve Urbański, 2021: 247).

Lee, bu dört etmeni kullanarak göç teorisini ele almaktadır. Lee'ye göre, göç kararı çıkış ve varış noktalarındaki çekici ve itici etmenlerin bir kararı sonucunda oluşmaktadır. Bu teoriye göre, hem yaşanılan yerde hem de gidilen yerde itici ve çekici etmenler bulunmaktadır. Lee'nin göç teorisinde itici ve çekici etmenler bir bütün olarak değerlendirilmektir. Bu yüzden mutlak çekici ve mutlak itici etmenlerden bahsetmek imkânsızdır ve bu etmenleri etkileyen pek çok değişkenin olduğu ifade edilmektedir (Ata ve Eryer, 2024:233). Dolayısıyla bu değişkenler; yaşam kalitesi, sosyal hizmetler, eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçlara ulaşım, ifade özgürlüğü, insan haklarına saygı ve hukukun işleyişi gibi birçok açıdan değerlendirilebilir. Bu çerçevede, insani gelişmişlik düzeyi ile beşeri sermaye kalitesi, göçü teşvik eden çekici unsurlar arasında yer almaktadır. Başka bir deyişle, yüksek yaşam standardı, kapsamlı eğitim olanakları, sağlık hizmetlerine erişim ve nitelikli insan sermayesi, bireylerin göç ederken tercih ettikleri ülkeleri belirlemede önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda sosyal fırsatlar ile beşeri sermayenin yalnızca göçmenlerin hedef ülke tercihinin değil, aynı zamanda yeni ülkeye uyum süreçlerini de belirleyen temel etkenlerden olduğunu ifade edilmiştir (Marger, 2001:170-171; Çetiner ve Oğuz, 2024:370)

“Göçe yol açan unsurlar nelerdir?” sorusu, göç ile ilgili araştırmalarda ve literatürde sıklıkla ele alınan konu başlıklarını oluşturmaktadır. Literatürdeki çalışmalardan da istifade ederek hazırlanan bu çalışma, göç olgusunu ve nedenlerini, Lee’nin itme-çekme kuramı perspektifinden ele alarak çekici faktörler üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışmada beşeri sermaye ve göç ilişkisi, en çok göç alan ülkeler kriteri göz önünde bulundurularak seçilmiş gelişmiş ülkeler için 2000-2021 dönemi veri seti kullanılarak panel veri analizi tekniği ile incelenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde konunun teorik arka planı verilmiş olup, ikinci bölümde bu teorik ilişki kantitatif veriler ışığında test edilmeye çalışılmış, uygulanan yöntem ve elde edilen bulgular sunulmuştur. Son bölümde ise elde edilen bulgulara da yola çıkılarak bir takım değerlendirme ve öneriler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.LİTERATÜR

Göç; ekonomik, sosyal, siyasi, ekolojik ve bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere hareket etme eylemi olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda *göçe ne ya da nelerin yol açtığı sorusu* da bu konu ile ilgili en popüler araştırma alanını oluşturmaktadır. Göçün nedenleri kapsamında sosyo-ekonomik nedenler, demografik unsurlar, ekonomik büyüme, gibi konular, özellikle kantitatif araştırmalarda en yoğun ele alınan alt konu başlığını oluşturmaktadır. Göç ve ekonomik yapı etkileşimi kapsamında, göç ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye literatürde oldukça sık değinilmektedir. Ancak eğitim ve sağlık harcamalarının, beşeri sermaye kapsamında göç üzerindeki etkilerini ele alan araştırmaların sayısı sınırlıdır. Bu yönüyle, söz konusu çalışmanın mevcut literatüre katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

Göçe yol açan unsurlar nelerdir? konusu ile ilgili literatürde mevcut olan kantitatif çalışmalardan bazıları aşağıda verilmiştir. Buna göre;

Dolado ve arkadaşları (1994), 1960–1985 dönemine ait 23 OECD ülkesi verilerini kullanarak gerçekleştirdikleri panel veri analizinde; nüfus oranı, göç oranı ve gayrisafi yurt içi hasıla değişkenlerini kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda, göçün ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin, beşeri sermayenin niteliğine bağlı olarak arttığı belirlenmiştir.

Jennissen (2013), çalışmasında 1960-1988 dönemi verileri kapsamında Batı Avrupa için havuzlanmış zaman serisi regresyon analizi uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göçmen stoku üzerinde GSYH ve eğitim seviyesinin pozitif etki, işsizliğin negatif bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Kim ve Cohen (2010), 1950-2007 yılları arasında 17 Kuzey Avrupa ülkesinde göçü, Çekim Modeli’ni temel alarak ancak başka faktörleri de göz önünde bulundurarak panel veri analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, kaynak ülkenin nüfusu, bebek ölüm oranı ve ortak bir resmi dilin, göçü artırıcı etkiler yarattığını göstermektedir. Ayrıca, göç edilen ülkedeki düşük ölüm oranının da göç hareketlerini teşvik ettiği belirlenmiştir. İki ülke arasındaki mesafe ise göç oranlarını düşüren bir faktör olarak tespit edilmiştir.

Dutta ve Roy (2011), 1985–2003 yıllarına ait verilerle, 118 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke özelinde, bireylerin yurt dışına göç etme kararlarında kaynak ülkedeki siyasal istikrarın etkili olup olmadığını incelemişlerdir. Elde edilen bulgular, siyasal istikrarın yanı sıra sosyoekonomik koşulların, yatırım ikliminin, demokratik şeffaflığın, ayrıca kaynak ülkelerde yaşanan çatışmalar ile etnik gerginliklerin nitelikli göç oranları üzerinde belirleyici rol oynadığını ortaya koymuştur.

Drabo ve Mbaye (2015), gelişmekte olan ülkelere yönelik göçü, 1990-2010 yılları arasında, doğal felaketler ve eğitim faktörünü göz önünde bulundurarak belirli bir model olmadan panel veri analizi ile incelemişlerdir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, doğal afetlerin göç hareketlerini olumlu yönde etkileyip artırdığını ortaya koymuştur. Ayrıca, vasıflı bireyler üzerine yapılan analizde, göçün başlangıç noktasındaki gelir seviyesinin

düştüğü durumlarda göç akışlarının arttığı belirlenmiştir. Bu durum, çalışmada, gelişmekte olan ülkelerden OECD ülkelerine gerçekleştirilen göçün beyin göçü özelliği taşıdığı şekilde açıklanmıştır.

Braendle ve Colombier (2016) tarafından İsviçre'nin kantonları üzerinde yapılan bir araştırmada, göç ve sağlık harcamaları arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Grauve Lopez (2017), Avrupa ülkeleri üzerinde yaptığı çalışmada, yaşam beklentisi ile uluslararası göç arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, yaşam beklentisinin yüksekliği ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin artmasının, göçle pozitif bir ilişki oluşturduğunu göstermektedir.

Acar (2017), Türkiye'den 20 OECD ülkesine yükseköğretim görmüş bireylerin göç hareketlerinin temel dinamiklerini incelemiştir. 1980-2010 yılları arasındaki verilerle yapılan çalışmada, panel veri sabit etkiler yöntemi kullanılmıştır. Ekonomik büyüklük, işsizlik oranı, demografik yapı ve şehirleşme gibi değişkenlerin açıklayıcı olarak yer aldığı analizde, Türkiye'nin beyin göçünün cinsiyet, zaman dilimi ve eğitim seviyesiyle güçlü bir ilişkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Simpson (2017), Avrupa ülkelerinde gerçekleştirdiği araştırmasında, demografik ve ekonomik faktörler arasında panel regresyon analizi uygulamıştır. Çalışma, sağlık hizmetlerinin kalitesinin, yaşam beklentisi gibi göstergeler üzerinden göç hareketleri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Öztürk ve Altınöz (2022) tarafından yürütülen araştırmada, Panel Veri Otoregresyon (PVAR) yöntemi kullanılarak 2000–2017 yılları arasındaki OECD verileri incelenmiştir. Analiz sonucunda, sağlık harcamalarındaki yükselişin, ülkelerdeki göçmen sayısını istatistiksel olarak anlamlı düzeyde artırdığı ortaya konmuştur. Bu sonuç, sağlık harcamalarının göçmenler açısından ev sahibi ülkeleri cazip kılan bir unsur olduğunu desteklemektedir.

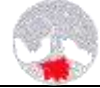
Karabulut vd.(2022), çalışmalarında eğitim, sağlık ve göç değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini değerlendirebilmek amacıyla göçmen sayısı ve büyüme oranlarına ilişkin veriler kullanılmıştır. Bu veriler arasındaki ilişki, panel veri analiz tekniklerinden biri olan SUR (Seemingly Unrelated Regression) yöntemi ile incelenmiştir. SUR analizinden elde edilen bulgular, İngiltere'de göçün ekonomik büyümeye olumlu katkı sağladığını göstermektedir. Öte yandan, Almanya'da göçün ekonomi üzerinde olumsuz etkiler yarattığı saptanmıştır. Sonuç olarak, çalışmanın ortaya koyduğu verilere göre Fransa ve ABD için göç ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Günel ve Gedik (2022), 16 Avrupa ülkesi için 1995 ile 2017 yılları arasındaki verilerle gerçekleştirilen çalışmada, göçün göçmenlerin daha fazla yararlandığı eğitim ve sosyal harcamalar gibi harcamaları azaltmış olabileceği, ancak göçmenlerin daha az yararlandığı sağlık hizmetleri gibi harcamaları azaltmadığı iddiasını ortaya koymaktadır.

3.BEŞERİ SERMAYE VE GÖÇ İLİŞKİSİNE YÖNELİK TEORİK ÇERÇEVE

3.1. Beşeri Sermaye ve Göç Kavramı

Beşerî sermaye kavramı, iktisat literatürüne ilk kez A. Smith, J. S. Mill ve A. Marshall'ın çalışmaları aracılığıyla girmiştir. Ancak, günümüzde kullanılan modern beşerî sermaye anlayışı doğrudan bu isimlerin etkisiyle şekillenmemiştir. Denison, Schultz ve Becker gibi ekonomistler, A. Smith'in fikirlerinden yararlanarak beşerî sermayeye dair bugünkü tanımı ortaya koymuşlardır (Atik, 2006: 6). Genel olarak beşerî sermaye, toplumda yer alan bireylerin üretim faaliyetlerinde kullandıkları bilgi, beceri ve yetenek düzeylerini ifade ederken; aynı zamanda bu bireylerin fiziksel ve zihinsel kapasitelerinin hangi seviyede olduğunu da yansıtmaktadır (Keskin, 2011: 128).

Beşerî sermaye, ekonomik sistem içerisinde gelir elde eden bireylerin üretim yetkinliklerini tanımlayan bir kavramdır. Her ne kadar terimin kökeni eskiye dayansa da akademik ve profesyonel anlamda kullanımı 1960'lı yıllarda yaygınlık kazanmıştır. Bu süreçte, sermaye teorisinin ilkeleri, üretimin insan boyutunu da kapsayacak şekilde önemli ölçüde genişletilmiştir. Sermaye, mevcut ve gelecekteki üretim-gelir akımlarının temelini oluşturan değerli bir birikim olarak kabul edildiğinde, beşerî sermaye de bireylerde somutlaşan, şekillenen yetenekler ve verimli bilgi birikimi olarak değerlendirilmektedir (Rosen, 1989: 136).

Göç ve beşerî sermaye arasındaki ilişki, kalkınma ekonomisi ve demografik yapı-özellikleri ile ilgili literatüründe önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Beşerî sermaye; bireylerin bilgi, beceri, eğitim düzeyi ve sağlık durumu gibi üretken niteliklerini kapsarken, göç olgusu bu sermayenin coğrafi olarak yeniden dağılmasına neden olmaktadır.

Göç, tarih boyunca ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal ya da doğal sebeplerle bireylerin isteyerek ya da zorunlu olarak ülke içinde ya da ülkeler arasında yer değiştirmesi şeklinde ortaya çıkmış ve günümüzde de devam eden bir olgu olarak varlığını sürdürmektedir. Göç, kavramsal açıdan değerlendirildiğinde bir nüfus hareketi olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin, yaşamlarını sürdürdükleri yerlerden; sahip oldukları kültürel değerlerden, ekonomik imkânlardan ve genel olarak toplumsal yaşantılarını oluşturan unsurlardan isteyerek ya da zorunlu olarak ayrılıp, başka bir bölgeye bireysel ya da toplu biçimde yer değiştirmeleri olarak ifade edilmektedir (Ata ve Eryer, 2024:233).

Tarihsel olarak bakıldığında bireylerin bir yer değiştirme eylemi içerisinde bulunmaları birçok farklı nedene bağlı olarak gerçekleşebilmektedir. Bireylerin iradesi dışında gelişen doğa olayları geçmiş dönemlerde göçün en önemli nedenlerini arasında yer alırken, sanayi devrimi sonrasında asli belirleyici unsurun insan faktörünün etkilendiği ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel sebepler göçün en önemli nedenleri haline gelmiştir. Özellikle teknolojik gelişmeye bağlı olarak ulaşım-iletişim araçlarındaki ilerleme, bireylerin daha iyi bir hayat sürme hedefleri doğrultusunda göçlerin ana teşvik edici unsurları haline dönüşmüştür. (Ekici ve Tuncel 2015: 13).

Göçlerin büyük ölçüde ekonomik faktörlerden etkilendiği kabul edilmektedir. İş gücü piyasasındaki koşullar, bireylerin gelir düzeyleri ile sosyal desteklerin kapsamı, göç kararını şekillendiren başlıca unsurlar arasında yer almaktadır (Skibiński ve Rączaszek, 2017: 131).

Göç üzerinde etkili olan bir diğer unsur ise, göç edilen bölgelerdeki sosyal ve kültürel yapının gelişmiş düzeyde olmasıdır. Bu bölgelerde yaşayan bireylerin sosyo-kültürel açıdan daha elverişli koşullara sahip olması, başka insanların bu alanlara yönelmesinde belirleyici olmaktadır. Nitelikli eğitim ve sağlık imkânları, kamu hizmetlerinin kalitesi ile ulaşım ve iletişim altyapısındaki ilerlemeler, bireyler açısından göç etmeyi daha cazip kılan etkenler arasında yer almaktadır (Oral ve Çetinkaya, 2017: 5).

Göç olgusunu etkileyen temel belirleyicilerin yanı sıra, başka etkilerinin de olduğu belirtilmektedir. Bunlar arasında bireylerin yaşadıkları bölgelerde güvenlikten yoksun olmaları, çevre kirliliği, kuraklık gibi çevresel sorunlar, iklimsel değişimler ve sanayileşme süreci gibi etkenler yer almaktadır. Deprem, yangın ve sel gibi insan kontrolü dışında gelişen doğal afetler de göç hareketlerini tetikleyen dışsal nedenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. İnsanların bir ülkeden ya da bölgeden başka bir yere göç etmelerinin ardındaki sebepler incelendiğinde ise; çoğu zaman bireylerin içinde bulundukları psikolojik baskıdan veya olumsuz ruh hâlinde kurtulmak için göçü bir çıkış yolu olarak gördükleri anlaşılmaktadır (Özyakışır, 2013: 22).

3.2. Eğitim ve Göç İlişkisi

Eğitim ve sağlık alanına yapılan harcamalar genellikle beşeri sermaye kapsamı içerisinde değerlendirilmektedir. Becker (1993), eğitim, sağlık ve yetkinlik kazandırmaya yönelik faaliyetler için yapılan harcamaların maddi ya da mali sermayeyi değil, insan

sermayesini geliştirdiğini ifade etmiştir. Bunun nedenini ise, maddi ve mali sermayenin bireyden bağımsız olarak değerlendirilebileceğini, ancak bilgi, yetenek ve sağlığın kişiden ayrılamayacağını söyleyerek açıklamıştır. Bu doğrultuda, insan sermayesinin etkili ve verimli bir şekilde kullanılabilmesi için, eğitim ve sağlık gibi bireye yönelik yatırımlar büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla, eğitim ve sağlık gibi doğrudan beşeri sermayeye yönelik yatırımlar, bireylerin göç etme kararlarında etkili bir faktör haline gelmektedir.

Solow büyüme modeline dayanarak, eğitimin toplam faktör verimliliği üzerindeki etkisi en iyi şekilde, Cobb-Douglas üretim fonksiyonuna beşerî sermayenin ek bir bağımsız değişken olarak dahil edilmesiyle açıklanabilir. Bu yaklaşım, temel olarak Mankiw, Gregory ve Weil (1992) tarafından geliştirilmiş olup, buna göre eğitim politikalarının ülkeler arası kişi başı gelir düzeyinde görülen farklılaşmanın belirleyici unsurlarından biri olduğu vurgulanmaktadır. Ancak, beşerî sermayeye yapılan eğitim yatırımlarında sadece nicelik değil, aynı zamanda nitelik de kritik bir rol oynamaktadır. Eğitim kalitesi ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği için, beşerî sermayenin ekonomik çıktılara olan etkisi de ülkelere göre değişkenlik arz etmektedir. Ayrıca, eğitimle gelir arasındaki bağ, ülkeler arasında işçi başına üretim farklarının eğitim süresiyle ilişkili olmasıyla açıklanmaktadır. Yani, ortalama eğitim süresi arttıkça çalışan başına üretim ve dolayısıyla gelir seviyesi de yükselmektedir. Bu doğrultuda, eğitim düzeyinin bireylerin göç kararları üzerindeki etkisi de bu ilişkiyle açıklanabilir. Genel olarak göçmenler, daha düşük gelirli bölgelerden daha yüksek gelir sağlayan ülkelere yönelme eğilimindedir ve bu hareketlilik, eğitim düzeyi yükseldikçe artarken, yaş ve coğrafi uzaklık arttıkça azalma göstermektedir (Handler, 2018:10).

Bireylerin daha iyi eğitim alma ihtiyacı, göç eyleminin gerçekleşmesinde önemli bir faktör olmaktadır. Sosyal ve ekonomik gelişmeye sahip toplumlarda, nitelikli işgücüne olan ihtiyaç sürekli artmaktadır. İşgücünün daha nitelikli olması, o ülkenin sunduğu örgün eğitim kurumlarının eğitim düzeyi ve kalitesi ile bağlantılıdır. Geleneksel toplumlarda bireyler, mesleki yetenekleri kazanabilmek ya da yetişkin rollerini yerine getirebilmek için eğitime gereksinim duymamaktadırlar. Oysa Modern ve gelişmiş toplumlarda ise sanayi ve hizmet sektörünün gelişmesinden dolayı bazı meslekleri icra edebilmek için özel bilge ve beceriye sahip olmak gerekmekte, dolayısıyla eğitime olan gereksinimi arttırmaktadır. Bunun neticesinde daha fazla göç hareketlerinin yaşanması kaçınılmaz olmaktadır. Özellikle de eğitime en fazla ihtiyaç duyulan bireyler, yani göç etme eğilimlerinin daha fazla olduğu görülmektedir (Eraldemir, 2013: 26)

3.3. Göç ve Sağlık İlişkisi

Sağlık, bireylerin sahip olduğu en değerli varlıklardan birisi olduğundan dolayı, sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanması için temel koşullardan biridir. Sağlık, her ülkede beşeri sermayesi gelişimini artırmak için çok önemli bir gerekliliktir (Ata ve Eryer, 2024: 243). Sağlık hizmetlerine yapılan yatırımların yalnızca nicel açıdan değil, aynı zamanda nitelik bakımından da geliştirilmesi, beşerî sermayenin güçlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Bölgeler ve ülkeler arasındaki göç hareketlerinin en önemli etmenleri arasında ekonomik nedenler bulunmakla beraber sosyal, demografik, kültürel öğelerde bu göç hareketine yön verebilen unsurlar olarak gösterilebilir. Sosyal ve kültürel faktörlerin belirleyici olduğu göç hareketinin temelinde sosyal politika bağlamında ele alınabilecek unsurlar; nüfus yapısı, eğitim, sağlık ve diğer bazı sosyal dokulardan oluşmaktadır. Bu sosyal dokuları, geniş ailelerin göçten beklentileri, çocukların eğitim ve sağlık koşullarının iyileştirilmesi, kadınların göçle birlikte şehir hayatının sağladığı imkanlardan faydalanarak rahat edebilme umutları ve çocuklarını daha iyi koşullarda yetiştireceklerine dair beklentiler şekillendirmektedir (Özyakışır 2013: 21)

Dünya çapında sağlık hizmetlerine yönelik talebin sürekli artış gösterdiği göz önünde bulundurulduğunda, bireylerin daha az maliyetle daha kaliteli sağlık hizmetlerine erişme arzusu genel bir eğilim olarak kabul görmektedir. Öte yandan, sağlık sektöründe görev yapan profesyonellerin özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere daha gelişmiş ülkelere yönelerek göç etmeleri sıkça karşılaşılan bir durumdur. "Beyin göçü" olarak tanımlanan bu süreç, göç alan ülkelerin sağlık sistemlerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Nitekim Avrupa Birliği'ne üye olan birçok OECD ülkesi, sağlık alanındaki personel açığını bu alanda eğitilmiş göçmen iş gücüyle kapatmaktadır (Aluttis, Bishaw & Frank, 2014:2).

4. AMPİRİK BULGULAR

4.1. Veri Seti

Bu çalışmada en çok göç alan gelişmiş ülkelere yönelik (Kanada, Almanya, İtalya, ABD, İngiltere, İspanya, İsveç, İsviçre, Belçika, Avustralya, Avusturya) göç ve beşeri sermaye ilişkisi 2000-2021 dönemi veri seti kullanılarak panel veri analizi tekniği ile incelenmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin açıklamalar Tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablo 1. Değişkenler ve Açıklamaları

Değişkenler	Açıklamaları	Kaynak ve dönem
LIM	Logaritmik Göçmen Sayısı	Dünya Bankası/2000-2021
LHE	Logaritmik Kişi Başı Sağlık Harcamaları	Dünya Bankası/2000-2021
LEDU	Logaritmik Eğitim Harcamaları	Dünya Bankası/2000-2021
LGSYH	Logaritmik Kişi Başı GSYH	Dünya Bankası/2000-2021
LPOP	Logaritmik 65 üzeri nüfusun toplam nüfus içindeki payı	Dünya Bankası/2000-2021
LP	Logaritmik 15 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içindeki payı	Dünya Bankası/2000-2021

$$LIM_{it} = \alpha_0 + \beta_1 LHE_{it} + \beta_2 LEDU_{it} + \beta_3 LGSYH_{it} + \beta_4 LPOP_{it} + \beta_5 LP_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Denklem 1'de bulunan i ve t simgeleri sırası ile panel veri analizlerinde birim ve zaman boyutunu göstermektedir. Modelde ele alınan tüm değişkenler logaritmik formda kullanılmıştır. Modelde beklenen sonuçlar şu şekilde değerlendirilebilir (Grau ve Lopez, 2017; Simpson, 2017; Günel ve Gedik, 2022):

- Sağlık hizmetlerinin kalitesinin artmasının, göçle pozitif bir ilişki oluşturduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla β_1 katsayısının pozitif bir etki bırakması beklenmektedir.
- Ortalama eğitim süresi arttıkça çalışan başına üretim ve dolayısıyla gelir seviyesi de yükselmektedir. Bu doğrultuda, eğitim düzeyinin bireylerin göç kararları üzerindeki etkisi de bu ilişkiyle açıklanabilir. (Handler, 2018:10). Bu bağlamda β_2 katsayısının pozitif olması beklenmektedir.
- 65 yaş ve üzeri nüfus ile 15 yaş ve üzeri nüfusun göç üzerindeki etkileri, demografik yapının ve iş gücü dinamiklerinin önemli göstergeleridir. Bu yaş gruplarının göç süreçlerine etkisi, hem göç veren hem de göç alan bölgelerde farklı sonuçlar doğurabilir (Koç ve Saraç, 2018:20-35). Dolayısıyla β_3 ve β_4 katsayılarının pozitif veya negatif olması beklenebilir.

4.2. Yöntem ve Bulgular

Ekonometrik tahminlerde sapmasız ve güvenilir sonuçlar elde edebilmek için referans modelin sahip olduğu özelliklerin ortaya konulması gerekmektedir. Modelin özelliği

kapsamında belirlenen uygun testleri kullanımı, hassasiyetle ele alınması gereken bir diğer durumu ifade etmektedir. Bu kapsamda çalışmada sabit etkiler, tesadüfi etkiler tahmincisinin hangisinin geçerli olduğu tespit etmek için yapılan test sonuçları Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Panel Veri Analizi Tahminci Test Sonuçları

Testler	İstatistik ve olasılık değerleri
F Testi	167.68 (0.000)*
LR Testi	531.53 (0.000)*
Hausman Testi	16.89 (0.004)*

Not: parantez içindeki değerler olasılık değerleridir. *, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Araştırmanın analizine başlamadan önce, panel veri analizinde birim ve/veya zaman etkisinin olup olmadığını belirlemek amacıyla F testi ve LR testi uygulanmıştır (Wooldridge, 2010). Tablo 2’de F testi sonuçlarına göre, olasılık değeri %1 anlamlılık düzeyinden küçük olduğundan dolayı modelde birim ve/veya zaman etkilerinin varlığı kabul edilmiştir. Benzer şekilde, LR testi sonuçlarında da klasik modelin uygun olmadığı belirlenmiştir. Modelde sabit veya tesadüfi etkilerin uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla Hausman testi uygulanmıştır. Hausman testine göre de olasılık değeri %1 anlamlılık düzeyinden küçük çıkmıştır. açıklayıcı değişkenler ile hata terimi arasında korelasyon var olduğu için sabit etkiler modelinin uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Hausman, 1978).

Bu sonuçlarla beraber panel veri analizlerinde temel varsayım testlerinin yapılması gerekmektedir. Temel varsayımların sınanmasına yönelik sonuçlar aşağıdaki tablolarda özetlenmektedir.

Tablo 3. Heteroskedasite Test Sonuçları

	<i>X² ve Olasılık</i>
Modified Wald Testi	801.88 (0.000)*

Not: parantez içindeki değerler olasılık değerleridir. *, %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir

En çok göç alan seçilmiş ülke grubunun ele alındığı modelde heteroskedasite sorunu Modified Wald Testi ile analiz edilmiştir. Heteroskedasite testi sonucunda olasılık değerinin %1 anlamlılık düzeyinden küçük çıkması sebebiyle modelde heteroskedasitenin var olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç değişkenlerin varyanslarının sabit olmadığını, modelde düzensiz dağılımların var olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Otokorelasyon Testi Sonuçları

Modified Bhargava vd. Durbin Watson	0.7030<2
Baltagi Wu LBI	0.6102<2

Tablo 4’te yer alan bir diğer test Durbin Watson ve Baltagi-Wu LBI otokorelasyon testidir. Bu testlerle elde edilen kritik değerler 2 değerinin altında olduğu için modelde otokorelasyon sorununun olduğu belirlenmiştir. Otokorelasyon sorununun bulunması, modelde yer alan bağımlı değişkenin geçmiş değerleri ile ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Otokorelasyon sorununun olması model tahminlerinin doğruluk payını etkileyerek düzeltilmesini gerekli kılmaktadır.

Tablo 5. Birimler Arası Korelasyon Testi Sonuçları

Test	X^2 ve Olasılık değeri
Breusch –Pagan LM Testi	184.28 (0.000)*

Not:*, %1 anlamlılık düzeyi temsil etmektedir. Parantez içi değer olasılık değerini temsil etmektedir.

Modelde birimler arası korelasyonun varlığı ise modelde birimler arası korelasyonun varlığı T ve N durumuna göre Breusch Pagan testiyle belirlenmiştir Olasılık değeri %1 anlamlılık düzeyinden küçük çıktığı için “birimler arası korelasyon yoktur” biçiminde kurulan temel hipotez reddedilmektedir.

Modelin sabit etkiler modeline dayanarak tahmin edilmesi sonrasında Heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon testi sonucunda bu sorunların mevcut olduğu belirlenmiştir. Bu problemlerle yapılacak yeni tahminler sapmalı olacağından dolayı dirençli tahmincilerle yeniden modelin tahmin edilmesi gerekmektedir. Bu üç sorunu da çözen tahminci Driscoll- Kraay(1998) standart hatalı Tesadüfi etkiler tahmincisidir(Yerdelen Tatoğlu, 2020). Tablo 6’de Driscoll Kraay tahminci sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 6. Driscoll Kraay Tahminci Sonuçları

Bağımlı Değişken:				
LIM				
	Katsayı	Driscoll Kraay Standart Hata	t	Olasılık Değeri(P>t)
LHE	0.3954	0.2266	1.75	0.009**
LEDU	0.6575	0.2486	2.64	0.015**
LGDP	0.3118	0.1337	2.33	0.002
LPOP	0.4134	0.3684	1.12	0.274
LP	1.0220	0.2915	3.51	0.000*
Sabit	1.7183	1.224	1.41	0.174
R²:0.4096				
F_{ist}:0.000				

Not *,** %1, %5 anlamlılık düzeyi

Driscoll-Kraay tahmincisi sonuçlarına göre, sağlık ve eğitim harcamaları, ekonomik büyümenin uluslararası göç üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Sağlık harcamalarındaki %1’lik artışın göç oranlarında %0.39’luk bir artışa, eğitim harcamalarındaki %1’lik bir artış uluslar arası göç oranında %0.65 oranında bir artışa yol açarken, ekonomik büyümedeki %1’lik bir artış ise uluslararası göç oranında %0.31’lik bir artışa yol açmaktadır. 65 yaş üzeri nüfusun göç üzerindeki etkisi anlamsız bulunurken, genç nüfus oranındaki artışın göç üzerindeki etkisi ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Elde edilen ampirik bulgular, Drabo ve Mbaye(2015); Grau ve Lopez(2017); Braendle ve Colombier (2016);Öztürk & Altınöz (2022) gibi çalışmaların sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bireylerin bir bölgeden başka bir bölgeye yer değiştirmesi hareketi olarak ifade edilebilen göç, ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel unsurların etkisi ile ortaya çıkan bir süreci yansıtmaktadır. Tarihsel süreç bağlamında bireyler/gruplar içinde bulundukları ekonomik sıkıntılar ve siyasal değişimler, ülkelerarası çatışmalar, insan hakları ihlali, doğal afetler, kıtlık, salgın hastalıklar, açlık gibi çok çeşitli nedenlerle bulundukları coğrafyadan kendi

istekleri veya başkalarının baskı ve tehditleriyle zorunlu olarak yaşamlarını sürdürebilecekleri daha güvenli coğrafyalara sığınmak amacıyla göç etmişlerdir. Göç hareketleri genellikle, ekonomik yönden az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere yönelik olarak ortaya çıkmaktadır.

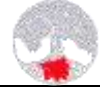
Bireylerin bir bölgeden başka bir yere göç etme kararları yalnızca ekonomik nedenlerle açıklanamaz. Göçü etkileyen son dönemdeki faktörler oldukça çeşitlidir ve yaşam standardı, eğitim olanakları, sağlık hizmetleri ile mesafe gibi unsurlarla ilişkilidir. Bu çerçevede, söz konusu faktörler genel anlamda bireylerin yaşam kalitesini şekillendiren tüm bileşenleri kapsamaktadır. Bu unsurlar arasında kamu güvenliği, sosyal destek hizmetleri, çevresel koşullar, siyasi istikrar ve daha birçok etken yer almaktadır (Etzo, 2008: 10). Bu nedenle, göç hareketleri yalnızca itici unsurlardan değil, aynı zamanda çekici etkenlerden de etkilenmektedir.

Çekici faktörlerden biri ve beşeri sermayenin temel bileşeni olan sağlık harcamalarıdır. Bir ülkede sağlık alanına yapılan harcamaların önemi, o ülkenin insan kaynağının daha sağlıklı ve verimli hale gelmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, yüksek düzeydeki sağlık yatırımları, bireyler açısından hem yaşam standardının yükselmesi hem de ulusal ekonomiye olumlu katkı sağlanması anlamına gelir. Sağlık ile göç arasındaki ilişki ise oldukça çok boyutlu olup; göçmenlerin sosyo-ekonomik ve kültürel geçmişleri, daha önce yaşadıkları sağlık tecrübeleri ve geldikleri ülkedeki sağlık hizmetlerinin niteliği gibi çeşitli faktörlere dayanmaktadır. Aynı zamanda, bireylerin daha iyi sağlık hizmetlerine ulaşma arzusu ve göç etmek istedikleri ülkenin sağlık sisteminin işleyişi, göç kararlarını etkileyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır (Altınöz ve Öztürk, 2022:42).

Bir diğer beşeri sermaye bileşeni olan faktör eğitimidir. Eğitim, insan kaynağının güçlendirilmesi, ülkedeki iş gücü piyasasında bireylerin eğitim seviyesi ve mesleki yeterliliğini artıran beşeri sermaye yatırımlarını kapsamaktadır. Beşeri sermayesi gelişmiş olan ülkeler, daha fazla uluslararası göçmeni kendine çekmekte ve aynı zamanda işverenlere nitelikli çalışanlar sunarak bilgi ile beceri transferini desteklemektedir. Bu doğrultuda, eğitim olanaklarının iyi düzeyde olması, iş deneyimi ve çeşitli yetkinlikler gibi bireylerin verimliliğini artıran unsurlar, göçmenlerin gittikleri ülkelerde iş gücüne katılımlarında belirleyici rol oynamakta ve göçü etkileyen bir diğer etmen olarak değerlendirilmektedir. Göç üzerinde etkili olduğu düşünülen bir diğer etmen gelir düzeyindeki artışlardır. Gelir düzeyindeki artış ve kişi başına düşen milli gelirin yükselmesi, yaşam kalitesinin artırılabilceğini göstermekte ve bu durum, bir bölgenin cazibesini belirleyen temel unsurlar arasında yer alarak göç üzerinde etkili olabilmektedir. Ekonomik olarak güçlü bölgeler, daha fazla bireyin o alana yönelmesine neden olabilecek çekim gücüne sahiptir. Kişi başına düşen gelir yükseldikçe, bireylerin kaliteli eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim imkânı da artmakta; bu da onların iş piyasasına daha donanımlı bir şekilde hazırlanmasına olanak tanımaktadır. Bu tür olanaklar, başka ülkelerde yaşayan bireyler açısından oldukça çekici bulunmakta ve bu nedenle göç tercihlerini şekillendirebilmektedir (Becker, 1993; Keskin, 2011)

Bu çalışmada en çok göç alan gelişmiş ülkelere yönelik göç ve beşeri sermaye ilişkisi 2000-2021 dönemi için ele alınmıştır. Panel veri analizinin kullanıldığı çalışmada beşeri sermaye göstergeleri ve göç arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda şu öneriler geliştirilmiştir:

Bulgularda eğitimin göç üzerinde kayda değer bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu durum göçmenlerin eğitim imkânlarının bir çekim etmeni olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Bu kapsamda genç göçmenler için mesleki eğitimi, dil kursları gibi programlar yapılabilir. Bu ise göçmenlerin topluma uyum sürecinin hızlanmasına katkı sağlayacak hem de nitelikli iş gücü ihtiyacına olumlu olacaktır. Ampirik sonuçlarda sağlık harcamalarındaki artışların göçmen nüfusu üzerinde olumlu etkisinin olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç

göçmenlerin kaliteli sağlık hizmetlerine erişimi bir tercih sebebi olarak gördüklerini göstermektedir. Bu kapsamda göçmen topluma yönelik sağlık hizmetlerine erişimi daha kolay hale getirmek için, düşük gelirli göçmen kesim için sağlık programları geliştirilebilir ve böylece toplumun sağlık göstergelerinde iyileşmeler sağlanabilir. Ampirik bulgularda genç nüfus oranındaki artışın göçmen nüfus üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durum gençlerin hareketliliğe ve yeni yerler keşfetmeye daha açık olduğunu ortaya koymaktadır. Genç göçmenleri hedefleyen yenilikçi politikalar (örneğin gençlik bursları, teknoloji ve inovasyon merkezlerinde staj imkânları, genç girişimcilere özel hibeler) ile bu kitlenin ülkeye katkı sağlayacak şekilde yönlendirilmesi sağlanabilir. 65 yaş ve üzeri nüfusun göçmen nüfusu üzerindeki etkisi ise anlamsız bulunmuştur. Bu süreçte de yaşlı göçmenlere yönelik özel politikaların önceliklendirilmesi yerine, kaynakların genç ve üretken yaş grubundaki göçmenlerin entegrasyonuna aktarılması daha etkili olabilir. Ayrıca, aile birleşimi kapsamında gelen yaşlı bireyler için sağlık ve sosyal bakım altyapısının güçlendirilmesi önerilebilir.

Özetle, göç alan gelişmiş ülkelerin, genç ve nitelikli göçmenleri çekmek ve topluma entegre etmek amacıyla sağlık ve eğitim altyapılarını güçlendirmeleri, ekonomik fırsatları yaygınlaştırmaları ve genç nüfusa yönelik kapsayıcı politikalar geliştirmeleri önerilebilir.

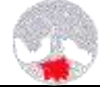
Son olarak gelecekteki araştırmalar, gelişmekte olan ülke ya da ülke gruplarında bireyleri göçe zorlayan itici faktörler üzerinde yoğunlaşabilir. Bunun yanı sıra, farklı değişkenlerin kullanıldığı yeni modeller geliştirilebilir; bu modeller aracılığıyla değişkenler karşılaştırılarak ve yorumlanarak göç olgusunun daha iyi anlaşılmasına ve açıklanmasına yönelik literatüre katkı sağlanabilir.

REFERENCES

- Acar, E. Ö. (2017). An Outline of Skilled Emigration From Turkey to OECD Countries: A Panel Data Analysis, *International Journal Of Economics And Innovation*, 3(1), 1-16
- Aluttis C, Bishaw T, & Frank MW (2014) The Workforce For Health in A Globalized Context-Global Shotages and International Migration. *Global Health Action* 7(1), 23611.
- Atik, H. (2006). Beşeri Sermaye, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme, 1. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Ata, A.H & Eryer, A.(2024). Göç ve Sağlık Etkileşimi Bağlamında Türkiye'deki Suriyeli Göçmen Olgusunun Sağlık Sistemi Üzerine Etkileri, Ed.(Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ, Doç. Dr. Emrullah AKCAN Dr. Öğr. Üyesi Emrah Berkant PATOĞLU), Göç, Kültür Ve Tarih, Paradigma Akademi, Ss.231-261
- Baltagi, B. H.,& Wu, P. X. (1999). Unequally spaced panel data regressions with AR (1) Disturbances. *Econometric Theory*, 15(6), 814–823.<http://www.jstor.org/stable/3533276>,
- Becker, G. S. (1993). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education (3rd ed.). Chicago: University of Chicago Press. <http://dx.doi.org/10.7208/chicago/9780226041223.001.0001>
- Braendle, T., & Colombier, C., *What Drives Public Health Care Expenditure Growth? Evidence From Swiss Cantons, 1970-2012*, *Health Policy*, 120(9), 1051-1060, 2016
- Çetiner, Ö. & Oğuz, S. (2024). Avrupa Birliği Ülkelerine Yönelik Göçte İtici ve Çekici Faktörler Üzerine Kavramsal Bir Model Önerisi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 64, 369-379.

- Dolado, J., Goria, A. & Ichino, A. (1994). Immigration, Human Capital and Growth In The Host Country. *Journal Of Population Economics*, 7(2), 193-215.
- Draba, A. & Mbale, L. M., (2011). Climate Change, Natural Disasters And Migration: An Empirical Analysis In Developing Countries, IZA Discussion Papers, No. 5927, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/55042/1/675451574.pdf>, (
- Driscoll, J. C., & Kraay, A. C. (1998). Consistent Covariance Matrix Estimation With Spatially Dependent Panel Data. *Review Of Economics And Statistics*, 80(4), 549-560. <https://doi.org/10.1162/003465398557825>.
- Dutta N, & Roy S (2011) Do Potential Skilled Emigrants Care About Political Stability at Home?. *Review of Development Economics* 15(3), 442-457
- Ekici, S. & Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan, Birey ve Toplum, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 9-22.
- Eraldemir, Z. (2013). Türkiye’de Göç Sorunu, Göçlerin Sosyo-Ekonomik Yansımaları: İskenderun-Dörtyol Örneği, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Etzo, I. (2008). Internal Migration: A Review Of The Literature. University of Cagliari (Migration Report). Eurostat: Eurostat (2016).
- Grau, A. J. G., & Lopez, F. R. (2017). Determinants Of Immigration in Europe: The Relevance of Life Expectancy and Environmental Sustainability. *Sustainability*, 9(5), 1093. <https://doi.org/10.3390/Su9051093>
- Günel, G.& Gedik, M.A.(2017). The Effect Of Immigration On Human Capital Expenditure In Europe: An International Analysis, *Argumenta Oeconomica*, 1(48), 68-80.
- Handler H (2018) Economic Links Between Education and Migration: An Overview. MPRA Working Paper No: 87246
- Hausman, J. A. (1978). Specification Tests in Econometrics. *Econometrica*, 46(6), 1251-1271. <https://doi.org/10.2307/1913827>
- Jennissen, R. (2013). Economic Determinants Of Net International Migration In Western Europe. *European Journal Of Population*, 19, 171-198
- Karabulut, K., Aydın, B. & Aydın, R.(2022). Beşeri Sermaye Ve Göç İlişkisi: Seçilmiş Ülke Ekonomileri Üzerine Bir Araştırma, *Journal Of Eurasian Economies*, 2(2), 6-12.
- Keskin, A. (2011). Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü Ve Türkiye. Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt: 25, Sayı: 3-4.
- Kim, K. & Cohen, J. E. (2010). Determinants Of International Migration Flows To And From Industrialized Countries: A Panel Data Approach Beyond Gravity, *International Migration Review*, 44(4), 899-932
- Koç, İ., & Saraç, M. (2018). Türkiye’de Yaşlı Göçünün Büyüklüğünün ve Yönünün Değişimi. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 19-37.
- Khalid, B. ve Urbański, M. (2021). “Approaches to understanding migration: a multi-country analysis of the push and pull migration trend”, *Economics & Sociology*, 14(4), 242-267.
- Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration, *Demography*, 3(1), ss. 47-57. 1969. “A Theory of Migration”, Derleme: J. A. Jackson, Great Britain, Cambridge University Press, ss. 283-297.
- Mankiw N, Gregory DR, & Weil DN (1992). A contribution to the empirics of economic growth. *Quarterly Journal of Economics* 107(2), 407-437.

- Marger, M. N. (2001). Social and Human Capital in Immigrant Adaptation: The Case Of Canadian Business Immigrants , *The Journal of Socio-Economics*, 30(2), 169-170.
- Oral, B. & Çetinkaya, F., (2017). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Göç, Tanımı, Nedenleri ve Göç Kuramları, *Türkiye Klinikleri Halk Sağlığı - Özel Konular*, 3 (1), Ss. 1-8
- Öztürk, S., & Altınöz, B. (2022). OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamalarının Çekici Bir Faktör Olarak Uluslararası Göç Üzerindeki Etkisinin Panel Vector Autoregression (PVAR) Yaklaşımı İle İncelenmesi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 39-52. <https://doi.org/10.26650/JEPR982598>
- Özyakışır, D., (2013), Göç: Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama, 1. Baskı, Nobel Akademik
- Yayıncılık, Ankara.
- Rosen, S. (1989). Human Capital. In *Social Economics* (Pp. 136-155). Palgrave Macmillan, London.
- Simpson, J. (2017).Health Quality And Migration Decisions: A Panel Data Analysis Of European Countries. *Journal Of Migration Studies*, 12(3), 200–220.
- Skibinski, A. & Raczaszek, A., (2017). Economic and Demographic Effects of External Migration in Poland and Slovakia - Some Aspects, *European Journal Of Sustainable Development*, 6(3), 29-140
- Günel, T. & Gedik, A. M. (2022). The Effect Of Immigration on Human Capital Expenditure in Europe: An International Analysis. *Argumenta Oeconomica*, 1(48).
- Wooldridge, J. M. (2010). Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data. The MIT Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt5hhcf>
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2020). *Panel Veri Ekonometrisi* . Beta Yayıncılık